

גילה רוסו-צימט, מרגלית זיו ואפנאן מסארווה-סרור (עורכות) (2015). ילדות בחברה הערבית בישראל: סוגיות חינוכיות ומחקריות. תל-אביב: מכון מופ"ת; בקה אלגרבייה: מכללת אלקאסמי. 329 עמודים.

מחמוד חליל וזאהר עכרייה

בספר זה ניתנת הזדמנות נפלאה לאוכלוסייה הערבית בארץ בכלל ולעוסקים בתחום הילדות בחברה הערבית בפרט לחדד את הבנתם בדבר סוגיית הילדות על כלל היבטיה והשלכותיה. אנשי אקדמיה וחוקרי תחום הילדות בחברה הערבית ימצאו במאמרים המוצגים בספר מענה הולם לחלק מהסוגיות הסבוכות של גיל זה. לפיכך, כאשר המחברות מציעות סדרה מקיפה של מאמרים החובקים את עולם הילדים, הן בעצם מאפשרות לקורא לבחון נקודות מבט חדשות החוקרות לעומק את תקופת הילדות בקרב בני המיעוט הערבי בישראל. ואכן, גילינו כי הספר אינו מציג מודל יבש, אלא מציע מחקרים אישיים של העורכות ועמיתיהן באקדמיה ובשדה, חוקרים שחברו יחדיו כדי להפיק את היצירה המושכלת והמלמדת שלהם. כך, בניגוד לרוב הספרים האקדמיים שאנו מכירים, הכותבים בוחרים לשתף את הקורא בפרי עשייתם המחקרית המקשרת את התאוריה לשדה.

הספר מציג מודל להתבוננות בונה ויעילה המדגישה את הצורך להשתוות ולחשוב לעומק לפני שמחליטים לעסוק ולטפל באוכלוסיית הילדים בחברה הערבית. הקורא או המטפל יכול להתבונן בעובדות המאפיינות את עולמם של ילדי הארץ הערבים כפי שאלה מצטיירות בספר, לבחון אותן, להקשיב ולנהל שיחה כנה ושקולה עמן, ורק אחר כך להתחיל לתכנן צעדים בכיוון אופני פעולה פוטנציאליים והתערבות. ההנחה היא כי החומרים המובאים בספר יוצרים מעין דיאלוג מעגלי בסביבת העוסקים בנושא הילדות בחברה הערבית. הם מחזקים ומעצימים את מקבלי ההחלטות ומעודדים אותם לשנות את התנהגותם (במקרה של אי-הבנה של מושג ו/או יחס שלילי כלפי האוכלוסייה) או להמשיך בדרכם (במקרה שהבנתם את המושג נכונה ו/או שיש להם יחס חיובי כלפי אוכלוסיית הילדים).

לא בכדי המחברות מקדישות עמודים רבים להצדקת הצורך ביחס בונה וחיובי כלפי אוכלוסיית הילדים בחברה הערבית הישראלית והפלסטינית כאחד, ומדגישות את ההשפעות השליליות של אי-הבנת צורכיהן של אוכלוסיות אלו. הספר משמש לבחינת דרכים חדשות להתמודד עם מאפייני גיל הילדות, ובמיוחד עם הצרכים הספציפיים של הילדים בחברה הערבית, ברמת ההורים, מחנכות ומחנכים, אנשי מקצוע, מומחים, ואפילו בקרב קובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות.

בספר שלושה שערים: הראשון כולל שני מאמרים בנושאי הורות, ילדות וחינוך בגיל הרך, המתארים את עולם הילדים מנקודת מבט היסטורית; השער השני בוחן לעומק היבטים

פסיכו-קוגניטיביים בדמות תאוריית ה-MIND בקרב ילדי הגן הערבים, זאת לצד היבטים הומניים-מוזיקליים וכן היבטים שפתיים-לשוניים נרטיביים של ילדים אלו; ואילו השער השלישי דן בהרחבה בתפקידי המשפחה, הגננת והמדריכה בהבניית החוויה החינוכית-לימודית-התפתחותית של הילדים בחברה הערבית. הכותבות מראות כיצד שיח של אם-ילד ושיח של גננת-ילד, אם הם מלווים בהנחיה ובהדרכה נכונות, יכולים להוביל להבנה טובה יותר של דמות המשפחה בספרות הילדים בת-זמננו ולשינוי בתפיסת הנשים את הנושא של חינוך וגידול ילדים.

הספר מספק לקוראיו כלים רבים לשכלול דפוסי החשיבה שלהם בזירות שונות ואף חותם את מאמריו בהצעות ובהמלצות ברורות איך להתמודד עם סוגיית הילדות. בעוד חלק מהקוראים עשויים למצוא בהמלצות אלו יתרונות רבים, חשנו לעתים קרובות כי הספר מביא "טעימות" קטנות בכל תחום ותחום שהוא חוקר, ודרושים מחקרים מקיפים יותר כדי להפוך את ההמלצות לתקפות וליעילות יותר. השאלה המרכזית ששאלנו את עצמנו בדיון על תוכני הספר קשורה לתכנית האתגר המוצגת להמלצה לנשים בחברה הערבית כדי לשכלל את תפיסותיהן ואת עמדותיהן ביחס לסגנון ההורות ולגישת החינוך שלהן. תהינו עד כמה אנו יכולים לצפות מהורים ומנשים לאמץ את הגישה. במילים אחרות, הספר חסר מבחינתנו עליית מדרגה תאורטית-ביקורתית. במקום לסיים כל מאמר בהצעות ובהמלצות, חשנו צורך עז להבין את התרומה התאורטית של המחקר למשפחות ולעוסקים בגידול ילדים בחברה הערבית מצד אחד, ולהתוודע לחולשותיו של המחקר מנקודת מבט ביקורתית. אחרי הכול, אין מחקר מושלם (יהא יעיל ומנומק ככל שיהא), והבנת מגרעותיו עשויה לסייע לנו להבין את מגבלות יישומו. אך אין בביקורת זו כדי לגרוע מתרומתו הרבה של הספר להעלאת מודעותנו ולהגברת הבנתנו את תחום הילדות בחברה הערבית. הספר מצליח לסחוף את הקורא, ובלא שהבחין בכך הוא נקלע לתוך עולם הילדים והסובבים אותו. נוצרת הרגשה של הפריה ולמידה שהחוקרות חולקות עם הקורא.

לסיכום, על אף תועלתו הרבה של הספר לכלל האוכלוסייה, עדיין אין הקורא מסוגל לדעת אם יש בכתבתם של מחברי הספר סוג של אקטיביזם פמיניסטי. מבחינתנו, אנו מאמינות שיש בספר ניסיון בלתי-רגיל להביא לתודעת האנשים בחברה הערבית והישראלית כאחת את המהות ואת החשיבות של גיל הילדות ואת אופני הטיפול בו. אנו גם חושבות כי ייתכן שבחלקים מסוימים בספר יש מעין מסר "בוטה" לחברה הערבית המסורתית, שבה הילד לא ממש זוכה למקום בסולם "הטיפול המחשבת" - איך באמת ראוי לטפל ולחנך. עם זאת, חשוב לומר שמדובר בספר ייחודי, מעניין ומאתגר, עשיר בתובנות, מעורר חשיבה ומבוסס על תשתית מדעית ראויה.